

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

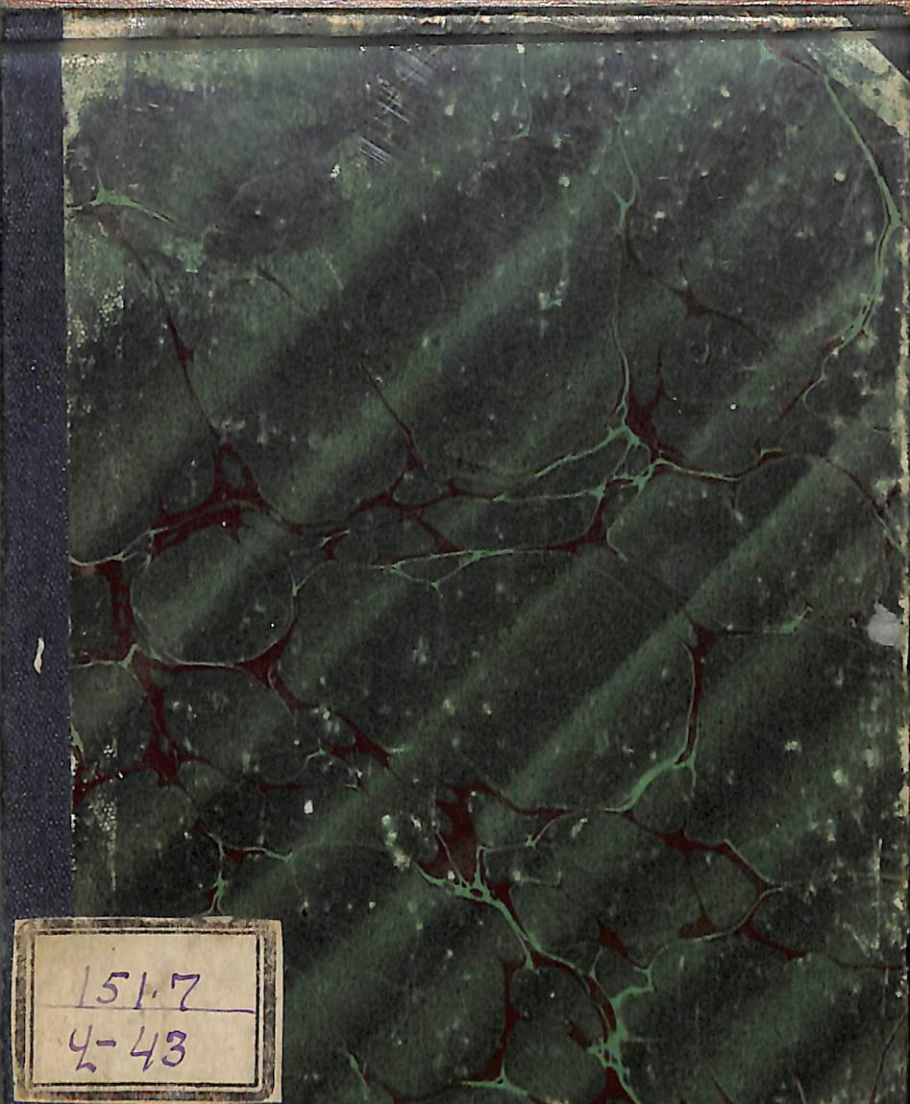
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a marbled paper pattern, featuring a dark green background with intricate, branching veins in shades of reddish-brown and lighter green. The spine of the book is visible on the left side, bound in a dark, possibly black, material. In the bottom-left corner, there is a small, rectangular, light-colored paper label with a thin black border. The label contains two lines of handwritten text in blue ink. The top line reads "151.7" and the bottom line reads "4-43".

151.7

4-43

14 JUL 2009

Մ 802

1517
443 *ար*

«ՀԱՍԿԵՐ»-Ի ՄԱՆԿԱԳՐԺԱԿԱՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

III

Ա.

Կ. Ն. ՎՆԵՏՅՈՒ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

F

ՏԻԿ. ԻՍՍ. ՀՍ. ԿՍԷՆ

ՄԵԾԵՐՆ ՈՒ ՓՈՔՐԵՐԸ

Թարգմ. ուսերէնից
Ս Տ. Լ Ի Մ Ի Յ Ե Ա Ն Ի

2032.

1906

Էլեմտարձ սպարան «ՀԵՐՄԷՍ» բնկեր.,
Մաղաքեան փողոց (176).
ԹԻՖԼԻՍ

Պ. Յ. ԺԵ

1010
41360

1 0 OCT 2013

3970

ԵՐԵՒԱՅԻ ԱԶՍՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կ. Ն. Վեցցեյ

Ամեն մի աշխարհ եկող երեխայ իրաւունք ունի կրթւելու, բայց նոյնպէս և իրաւունք ունի, որ իրեն չը կրթին և մանաւանդ չափազանց չը կրթին, որովհետեւ կրթութիւնը այն ձևով, ինչ ձևով որ այժմ յաճախ և առաւելապէս տեղի է ունենում, մեծ մասամբ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ բռնաբարում երեխայի անձնաւորութեան և բռնաբարում այն սպազայ մարդու, որը ժամանակով կարող է երեխայից դուրս գալ, եթէ նրա զարգացումը կատարւի ազատ, առանց խոչընդոտներին: Ներկայումս գործադրող կրթութեան համեմատ երեխան մի գործիք է, մի միջոց և ոչ թէ ինքնատիւ անհատ: Մենք ձգտում ենք նրան դարձնելու մեր իրգէալի մարմնացում, մենք պատրաստում ենք նրանից յարուարաւոր անդամ այն հասարակական կազմի, որի մէջ մենք ենք ապրում և որի մէջ, մեր ենթադրութեամբ, նա էլ ապրելու է: Փոխարէն երեխայի մէջ կամք զարգացնելու և այդ զարգացումը այն աստիճան հասցնելու, որ նա կարողանայ կամ ազատ կանգնել մեր իդ-

էալի կողմը և դառնալ մեր իդէալի ազատ ու գիտա-
 կից արտայայտիչ, կամ գուցէ նրա դէմ ելնել և նրա
 հակառակորդը լինել, մենք ուժազուրկ ենք դարձնում
 այդ կամքը, մենք կաշկանդում ենք նրան հազար ու
 մէկ եզանակներով. երեխան գուրս է գալիս ոչ թէ ա-
 պագայի ինքնուրոյն և ինքնօրինակ ստեղծիչ, այլ ներ-
 կայի մի ամենատափակ և ամենասովորական պահպանիչ:
 Անձնաւորութեան իրաւունքը ամենակողմիտ կերպով
 ոտնատակ է լինում մեր ամբողջ կրթական սիստեմով,
 նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ այդ սիստեմը ամենա-
 գեղեցիկ նպատակներ է իր առաջ դնում: Մենք բար-
 ձրաձայն խօսում ենք անձնաւորութեան իրաւունքնե-
 րի մասին, երբ նա զիմազուրկ եղած է լինում, երբ
 նա ընտելացած է լինում ստրկական հնազանդութեան,
 և անտես են անում հէնց այդ իրաւունքները, երբ
 անձնաւորութիւնը դեռ սաղմի մէջ է լինում, և թոյլ
 չենք տալիս նրան ազատ և կանոնաւոր զարգանալ,
 այլ հրում են նրա զարգացումը այն ճանապարհով,
 որը համապատասխանում է մեր կամքին: Բայց չէ՞
 որ կրթութեան իսկական իդէալը հէնց այն է, որ ի-
 րօք սպասովենք անձնաւորութեան ազատ զարգացու-
 մը, որ ազատենք նրան մեր ճնշումից, ինչ տեսակ էլ
 մեղծ և քնքոյշ ձևեր ունենալիս լինի այդ ճնշումը, —
 որ մեր երեխայից կրթենք ոչ թէ մեզ դաշնակից, այլ
 հակառակորդ, ոչ թէ մեր իդէալի պահպանիչ, այլ
 նրա խորտակիչ, ապագայի ստեղծիչ, որը կօի կը հրա-
 տարակի ներկային, որի պաշտպանները եղել ենք մենք:
 Ոչ թէ նրան պէտք է նկատենք որպէս մեր սպագայ

դաշնակից, այլ ընդհակառակը, եթէ մենք ինքներս շարու-
 նակ հոգեպէս առաջադիմում ենք և կանդ չենք առել մէկ
 կէտի վրա, — մենք պիտի մեզնից պատրաստենք նրա
 համար աջակիցներ և օգնականներ:

Ժամանակ է հասկանալ որ երեխան մի իր չէ, ոչ
 էլ մի խաղալիք, իր ծնողների և դաստիարակների սե-
 փականութիւն — պէտք է մեծարենք նրա մէջ թագնւած
 ազատ մարդկային անձնաւորութիւնը և ամեն հնարնե-
 րով նպաստենք այդ անձնաւորութեան ամենափարթամ
 զարգացման: Սօսում են մարդու և քաղաքացու ազա-
 տութեան մասին, խօսում են կնոջ ազատութեան մա-
 սին, խօսում են ճնշւած ազգութիւնների ազատութեան
 մասին, — ժամանակ է սկսել խօսել և երեխայի ազատու-
 թեան մասին: Երեխան էլ պէտք ունի Ազատութեանց
 Մեծ Հրովարտակի, որ իր մէջ պարունակի բոլոր ան-
 հրաժեշտ զրաւականները ազատութեան անշեղ իրակա-
 նացման՝ նրա կրթութեան և դաստիարակութեան գոր-
 ծում: Կրթիչու գիտութեան ամենամեծ նպատակնե-
 րից մէկը հէնց այն է, որ ձգտենք հասկանալու ճըն-
 շման այն բոլոր ձևերը (ինչպէս էլ որ սրանք ծածկւած
 և քօղարկւած լինեն), որոնք բռնանում են սովորաբար
 երեխայի կամքի վրա, և միաժամանակ որոշենք և այն
 եզանակները, որոնցով կարելի կը լինի դրանցից խոյս
 տալ: Եթէ մենք իսկապէս ազատենք երեխայի զարգացումը
 բոլոր այն շղթաներից և կապանքներից, որով սովորաբար
 կաշկանդում ենք այդ զարգացումը, — մենք շատ բան
 արած կը լինենք: Բայց ի հարկէ միայն այս բաւական
 չէ, երեխայի ազատազրած կամքին պիտի մատակարա-

րենք և այն նիւթը, որով նա կարողանար իր ստեղծագործական ոյժը ցոյց տալ և ծաղկեցնել: Ամեն ճնշումից ազատուած երեխային պիտի տանք բոլոր միջոցները, պիտի նրա տրամադրութեան տակ դնենք քաղաքակրթութեան ձեռք բերած բոլոր գանձերը, որպէս զի նա կարողանայ մեծագոյն զարգացման հասցնել իր բնատուր ուժերը և ձեռք բերել գիտութիւնների ամենաբնագարձակ պաշարը, այնքան, որքան որ իրօք կարող է իւրացնել նրա միտքը: Ազատ երեխան, որ իր ուժերն և ընդունակութիւնները ծաւալում է՝ ոչ մի բանով չը կաշկանդուած գործակցութիւն ունենալով բնութեան հետ և լայն, բեղմնաւոր շփում մարդկանց հետ, — ահա առաջին և վերջին խօսքը «նոր կրթութեան», որը միայն կարող է հակակշիռ լինել վերջերքս նրկատուո՞ղ՝ մարդկութեան այլասեռման և մանրացման: Ժամանակակից դպրոցը, գործարան-դպրոցը, բանտ-դպրոցը, որի վրա է ընկում գլխաւորապէս հոգեկան այլասեռման մեղքը, տեղ պիտի տայ ազատ դպրոցին: Ազատ կրթութիւնը պիտի վերջնականապէս դուրս մղի կրթութեան այն սխտեմը, որի մէջ մարդը միայն գործարանային արդիւնագործութեան մի իր է:

Ի՞նչ կերպով կարելի կը լինէր ապահովել երեխայի լիկատար ազատութիւնը կրթութեան և դաստիարակութեան գործում: Ամենաառաջին և ամենաէական պայմանը այստեղ այն է, որ շարունակ դիտենք և ուսումնասիրենք երեխայի բնութիւնը և հնարաւորութիւն տանք գոհացնելու զարգացման ընթացքում նրա մէջ բնականօրէն առաջացող բոլոր պահանջներին:

կրթութեան այն սխտեմը, որի նպատակն է ազատել երեխային ճնշման և բռնութեան բոլոր ձևերից, պիտի իբրև հիմք ընդունի ոչ թէ երեխայի բնութեան ուսումնասիրութիւնը առհասարակ, այլ նոյնպէս, և մինչև անգամ առաւելապէս, այն մասնաւոր անհատական երեխայի բնութեան ուսումնասիրութիւնը, որի կրթութիւնը աչքի առաջ ունի:

Երեխայի զարգացման ազատութիւնը ապահովելու համար անհրաժեշտ է նրա անհատական բնութեան բոլոր երևոյթների շարունակ մանրադնին դիտել և ուսումնասիրել բայց այս դիտողութիւնն և ուսումնասիրութիւնը միայն այն ժամանակ կը հասնեն իրենց նպատակին, երբ դիտում ենք և ուսումնասիրում ենք ազատ երեխային, նրա կենսական եռանդի ոչ մի բանով չը կաշկանդուած արտայայտութիւնները:

Երեխայի հոգեկան կեանքը աւելի լաւ հասկանալու համար պէտք է նրան ազատութիւն տանք պարագելու այս կամ այն գործով և միևնոյն ժամանակ տանք հրննարաւորութիւն ընտրութիւն անելու աւելի կամ պակաս բաղմազան պարապմունքների մէջ, և դիտենք թէ որ կողմն է ձգտում նրա կամքը: Սա է ամենալաւ միջոցներից մէկը նրա բնութիւնը և նրա բնական պահանջներն ու ձգտումները ուսումնասիրելու: Միայն դիտելով ինքնուրոյն գործունէութիւնը բոլորովին ազատ արտայայտող երեխային՝ մենք կը կարողանանք իրօք հասկանալ նրա պահանջները: Քանի աւելի մեծ է երեխայի ազատութիւնը և քանի աւելի բաղմազան են այն ճանապարհները, որոնցով կարող է ընթանալ նրա գործու-

նէութիւնը, այնքան աւելի հեշտ է ճանաչել նրա բնութեան իսկական, խորին, հիմնական պահանջները և այնքան աւելի հեշտ է կազմակերպել մի յայտնի երեխայի համար կրթութեան և դաստիարակութեան հէնց այն սիստեմը, որ պահանջում է նրա բնութիւնը: Եւ բացի դրանից, ազատ թողնելով երեխային նրա կրթութեան և դաստիարակութեան ամբողջ ընթացքում և դիտելով կարելիին չափ լիակատար և բազմակողմանի կերպով այդ ամբողջ ժամանակ երեխայի ազատ գործունէութեան արտայայտութիւնները, մենք կարող կը լինենք սրբագրել դաստիարակութեան և կրթութեան մեր ընդունած սիստեմը, այսինքն՝ ուղղել այդ սիստեմը համաձայն մեր նոր ձեռք բերած, աւելի կատարեալ ծանօթութեանը երեխայի բնութեան և նրա պէտքերի հետ:

Միայն ազատ դաստիարակութիւնն և ուսումը հնարաւորութիւն կը տան դաստիարակին գտնել կրթութեան այն լաւագոյն սիստեմը, որ համապատասխան կը լինի աչքի առաջ ունեցած, յայտնի երեխայի բնութեանը: Օրինական է միայն դաստիարակութեան և ուսման այն սիստեմը, որը առաջ է եկել երեխայի ազատ գործունէութեան արտայայտութիւնները բազմակողմանի, լայնածաւալ, հիմնաւոր կերպով դիտելուց և որը շարունակ կատարելագործուած է նոյնպէսանընդհատ դիտելով ազատ երեխային: Միայն կրթութեան այս սիստեմը բաւականաչափ ձկուռն և դիւրաթեք կը լինի և կը կարողանայ միշտ յարմարել կեանքի պահանջներին ու նպաստել այս ինչ անհատական երեխայի զարգացման և նրա բոլոր հարուստ բնատուր ֆիզիքական և հո-

գեկան ուժերի փթթման, և ոչ թէ կայլանդակի և կաշաւաղի նրա մէջ թագնւած պայծառ մարդկային պատկերը:

Ոչ թէ երեխաները գոյութիւն ունեն դաստիարակութեան և ուսման սիստեմների համար, այլ այն սիստեմները գոյութիւն ունեն երեխաների համար և պէտք է համապատասխանեն նրանց բնութեանը, նրանց անհատական պէտքերին, պահանջներին ու ձգտումներին: Դաստիարակութեան և ուսման սիստեմը լոկ մի եզրափակութիւն է երեխայի ազատ գործունէութեան վրա մեր արած դիտողութիւններից և միայն ցոյց է տալիս այն ճանապարհը, որով պիտի ընթանայ դաստիարակը, աշխատելով աջակցել երեխայի զարգանալուն՝ անհատական բնութեան համաձայն և միևնոյն ժամանակ առանց կաշկանդելու նրա ազատ գործունէութեան արտայայտութիւնները:

Մինչև այսօր երեխան զո՞ էր բերուած դաստիարակութեան և ուսման զանազան սիստեմների: Ժամանակ է հասկանալ սիստեմների գործածութեան նշանակութիւնն ու սահմանները, ժամանակ է դադարել սիստեմները մի ինչ որ անազին գերեզմանատուն դարձնելուց, որտեղ թաղուած են կեանքի բոլոր ամենամատաղ, ամենափարթամ ծիւրերը: Կեանքը անսահման լայն է ամեն սիստեմներից, և ամեն մի սիստեմ միայն չափազանց պատիկ անկիւն է լայնատարած բազմազան կեանքին: Նա իր յայտնի դերը խաղում է այս կեանքի մէջ, բայց չը պիտի իր սահմաններից անցնի: Ոչ թէ կեանքը պիտի մեռնի սիստեմների գերեզմանատնեցում, այլ

թիւնները մէջ ոչ մի քմահաճ բան չը կայ: Երեխայի համար չը պիտի գոյութիւն ունենայ որևէ բացառիկ օրէնսդիրք, որ մի յատուկ սահմանափակում է պարուհեակում նրա ազատութեան կամ՝ ընդհակառակը, տալիս է նրան մի որևէ բացառիկ իրաւունք, որ պիտի չուսեն նոյն իսկ հասակաւորները: Ահա հիմնական սկզբունքը, մի սկզբունք, որի իրական գործադրութիւնը ընտանեկան կեանքի պայմանները մէջ սակայն կարող է ի հարկէ պատահել ահագին դժուարութիւնները:

Այս սկզբունքը պէտք է նշանակութիւն ունենայ և դպրոցական կեանքում: Աշակերտն ու սանը պիտի վայելեն հաւասար իրաւունքներ ուսուցչի և դաստիարակի հետ. նրա ազատութիւնը չը պիտի աւելի փոքր, այլ հաւասար լինի վերջինիս ազատութեան: Չը պիտի գոյութիւն ունենայ դաստիարակի հեղինակութիւն, որին պիտի կուրօրէն հպատակելի սանը: Նրանք երկուսն էլ մեծ ամբողջութեան հաւասար իրաւատէր անդամներ են, և այդ ամբողջութիւնը մենք կոչում ենք մարդկանց փոխադարձ կրօնը եւ ուսուցանող կենսակցութիւն: Նրանք հաւասարապէս պէտք է ենթարկուին այն օրէնքներին, որոնք բոլորում են այդ կրթիչ կենսակցութեան պայմանները: Պարզ և հասկանալի դարձնել այդ պայմանները սանի և դաստիարակի համար և գրանցել հասնել ամեն մէկի ազատ հպատակութեանը այդ պայմաններին—ահա սրան է որ պիտի ձգտենք:

Եթէ կամենում ենք ազատ մարդիկ կրթել, պէտք է ձգտենք ոչնչացնելու և վերացնելու ամեն մի անձնական հեղինակութիւն մարդկային փոխադարձ կե-

նակցութեան ձևերից, լինի այդ ձևը կրթող կենսակցութիւն, որի մէջ գտնուում է երեխան դպրոցում, թէ կենսակցութեան այն ձևը, որը ընտանեկան կեանք է կոչուում: Մի խօսքով, միակ օրինական հեղինակութիւնը—այն անդրի օրէնքի հեղինակութիւնն է, որը բոլորում է մարդկանց փոխադարձ կանոնաւոր կենսակցութեան պայմանները: Դա է բարձրագոյն հեղինակութիւնը, որը հաւասարապէս վերաբերում է բոլոր մարդկանց և որը իր մէջ չի կարող պարունակել բռնութեան և կամայականութեան որևէ նշոյլ:

Մարդկային ամեն մի կենսակցութիւն, լինի դա ընտանիք թէ այն, ինչոր մենք անանցից փոխադարձ կրթող կենսակցութիւն, պէտք է աշխատի բոլոր իր անդամների միահամուռ ջանքերով հասկանալ այդ կենսակցութեան կանոնաւոր ձևերը որոշող իրական պայմանները, այն ձևերը, որոնք նրա ամեն մի մասնակցին ապահովում են ամենամեծ ազատութիւն իր անկախ գործունէութիւնը արտայայտելու: Մարդկային ամեն կենսակցութիւն պիտի ջանայ իր գոյութեան գաղտնիքը գտնելու, այն աներևոյթ օրէնքը, որ նրա համար հիմնական է. այդ ճանապարհով նա կազատել բոլոր կեղծ և պատիւր ձևերից, որ կարող է ստացած լինել այդ աներևոյթ օրէնքը մարդկանց զիտակցութեան մէջ: Որևէ ընական հողի վրա բուսած ամեն մի կենսակցութիւն միշտ պիտի ձգտի զիտակցական կենսակցութիւն գառնալու, այսինքն՝ ձգտի իր սեփական օրէնքը բանալու և շարունակելու այնուհետև զարգանալ և կատարելագործել այդ օրէնքի պարզ զիտակցութեամբ:

Այդ բնական օրէնքը հէնց այն ճշմարիտ հեղինակութիւնն է, որ կենդանաբար ողին է կազմուում մարդկային կենակցութեան յայտնի ձևի: Այդ օրէնքի չը հասկանալը մարմնացնել է տալիս այդ օրէնքը անձնաւորութիւններին մէջ, իսկ այս բանը առաջացնում է նրա կամայական մեկնութիւններն և կանոնաւոր ճանապարհից շեղելը: Ամեն մի մարդկային օրգանական և անգիտակից կենակցութիւն ձգտում է գիտակցական դառնալու և այն էլ՝ գիտակցական դառնալու բոլոր մասնակից անդամների համար: Այս է ազատագրութեան ուղին, որովհետև միմիայն այս ուղիով են վերանում բռնութեան, կամայականութեան, հեղինակութեան այն բոլոր ձևերը, որոնք թագնւած են կենակցութեան օրգանական, անգիտակից, աւանդական ձևերի մէջ:

Որպէս զի աւելի պարզ ընդգծած լինեմ իմ պաշտպանած տեսակէտը, ուզում եմ այլևս համեմատել նրան Ձօն Ստիւարտ Միլլի կարծիքների հետ միևնոյն հարցի մասին:

Իր «Ազատութեան մասին» շարադրութեան մէջ, որտեղ Միլլը այնպէս պաշտպան է հանդիսանում այն մտքի թէ «ամեն մի անհատ պէտք է բոլորովին միահեծան լինի» «այն բանի մէջ, ինչոր անձամբ իրեն է վերաբերում», ազատութիւնը տարածւում է միմիայն այն կարգի մարդկանց վրա, որոնք «չափահաս են և իրենց ունակութիւններին լիակատար տէր», այսինքն՝ միայն հասակաւոր անձանց վրա: Բայց ազատութիւնը չէ տարածւում երեխաների բազմաթիւ դասակարգի և առհասարակ ամբողջ մատաղ սերնդի վրա: Ինչ որ վե-

րաբերում է վերջիններին, Միլլը ասում է որ «հասարակութիւն բացարձակ իշխանութիւն ունի անհատի վրա մանկութեան և պատանեկութեան ամբողջ ժամանակամիջոցում», և որ «ներկայ սերունդը լիակատար ինքնիշխան տէր է ազագայ սերնդի կրթութեան և առհասարակ ամբողջ բախտի կազմակերպութեան գործում:

Այն ժամանակ, երբ գրում էր Միլլը, դեռ չէր արձարձուում և չէր դրւում երեխաների և առհասարակ երիտասարդ սերնդի ազատութեան հարցը: Բայց մենք ըստ երևոյթին ապրում ենք մի այնպիսի դարում, երբ արդէն ժամանակ է պարզ և որոշ դնել այդ հարցը: Իրաւի արդեօք հասարակութիւնը մի այդպիսի բացարձակ իշխանութիւն ունի անհատի վրա նրա մանկութեան և պատանեկութեան ամբողջ ժամանակամիջոցում: Իրաւի արդեօք ներկայ սերունդը լիակատար և ինքնիշխան տէր է ազագայ սերնդի կրթութեան և կեանքի կազմութեան գործում: Օրինական է արդեօք այդ իշխանութիւնը: Իրաւացի է արդեօք նա: Ձե՛ն կարող արդեօք երեխաները ձայն բարձրացնել իրենց՝ այս կամ այն ոգով կրթելու ամեն տեսակ յաւակնութեանց դէմ, այս կամ այն ուղղութեամբ իրենց կեանքը տնօրինելու ամեն տեսակ բռնի փորձերի դէմ:

Այն, հասել է ժամանակը, երբ պիտի խախտուի ներկայ սերնդի բացարձակ իշխանութիւնը փոխադրելու սերնդի վրա, հասել է ժամանակը երեխային ազատագրելու հասակաւորների նոյնիսկ բարեմիտ խնամակալութիւնից: Ներկայ սերունդը պիտի գիտակցի իր պարտականութիւնները ազագայ սերնդի վերաբեր-

մամբ, որոնք կայանում են ոչ թէ նրա մէջ, որ այդ ապագայ սերնդի միտքն ու հոգին ձևակերպի համաձայն իր իդէալների և օգուտի այդ նպատակով այն իշխանութիւնից, որ իրօք ունի իր ձեռքում, այլ նրա մէջ, որ հրաժարւի այդ իշխանութիւնից, երեխայի զարգացման և կեանքի լիակատար ազատութիւնը ապահովելու համար, նրան ազատ և անկախ ինքն իրեն ձևակերպելու հնարաւորութիւն տալու համար:

Մեր հասարակութեան մէջ, բացի ամեն տեսակ ստրկութիւնից, քաղաքական, տնտեսական, կանանց և այլ ստրկութիւնից, գոյութիւն ունի այլ ևս մի տեսակ ստրկութիւն — երեխաների ստրկութիւն, մատաղ սերնդի ստրկութիւն: Մեր երեխաները, մեր մատաղ սերունդը — ստրուկներ են, որոնց ձեռներին ու ոտներին զնգզնգում են մեր նախապաշարմունքների, մեր հայեացքների կապանքերը, հայեացքների, որոնց համաձայն փորձում ենք տնօրինել նրանց կեանքը, զարգացումն ու կրթութիւնը: Բայց այդ ստրուկները պէտք է ազատագրուեն, և շատ և շատ դէպքերում նրանք իրենք են ձգնում ձեռք բերելու այդ ազատութիւնը: Բայց որպէսզի երեխաների ազատագրութեան դորձը աւելի շուտով յաղթական հանդիսանայ, աւելի շուտով կանգնի հաստատ և ամուր հողի վրա, պէտք է որ հասակաւորները պարզ գիտակցեն թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունի ազատութիւնը մատաղ սերնդի համար, և որ նրանք յօժարակամ հրաժարւեն այն բացարձակ իշխանութիւնից, որ գտնուում է նրանց ձեռքում այդ սերնդի նկատմամբ, որ նրանք ապահովեն նրա՝ ինք-

101
91360

նակրթութեան, ինքնազարգացման, ինքնուրոյն կեանքի լիակատար ազատութիւնը: Երեխայի ազատութիւնը մի այնպիսի մեծ բարիք է նրա համար, որից նրան զրկելու ոչ մի իրաւունք չունենք առանց բաւականին ծանրակշիռ, անհերքելի և անվիճելի ապացոյցների, որոնք վկայէին յօգուտ՝ նրան այդ բարիքից լիովին կամ մասամբ զրկելու անհրաժեշտութեան:

Բայց արդեօք շուտով է գալու այդ ազատ երեխայի ժամանակը, երբ ամեն մի երեխայի առջ մարդս կը զգայ մի «սրբազան սարսուռ», որ թոյլ չի տայ կոպիտ և բռնի կերպով ներս խուժել նրա աշխարհը, — երբ ամեն մի երեխան մարդուս աչքին կերևայ որպէս «ապագայի մեծագործ ստեղծիչ», երբ ամեն մի երեխայի մէջ կը յարզւի ազատ մարդկային անձնաւորութիւնը: Այս հաջցին դժւար է պատասխան տալ լիակատար վստահութեամբ: Բայց մի բան, որ կարելի է ասել և ասել լիակատար վստահութեամբ, այդ այն է, որ մինչև որ հաստատ և ամուր սկզբունքների վրա կառուցւած չի լինի ազաւ երեխայի քաղաւորութիւնը, մինչև այդ ժամանակ չի ստանայ հաստատ և ամուր հիմք և անսասան ձև նաև բոլորովին ազաւ մարդու քաղաւորութիւնը: Ազատագրւած երեխան ամեն ազատութիւնների սկիզբն ու վախճանն է, միակ և ճշմարիտ գրաւականն է նրանց լիակատար և հանրական իրականացման: Ընտանիքը, դպրոցը, հասարակութիւնը, պետութիւնը իրենց վեհ և սրբազան նպատակ պիտի դարձնեն երեխայի ազատագրութիւնը: Այս բոլոր գործօնների միացած ջանքերով ազատ դաստիարակու-

թեան և ուսման գործը պիտի լայն թողնի իր խորին, ամեն կողմ ձիւղաւորող արմատները: Մենք անսասան և հաստատ համոզւած ենք որ նոր ազատ մարդկութիւնը իր առաջնակարգ նպատակներից մէկը կը դնի — իրականացնել դաստիարակութեան և ուսման ազատութիւնը բոլոր աստիճաններին և բոլոր հասակների համար և ապահովել երեխայի և առհասարակ մատաղ սերնդի լիակատար ազատութիւնը ապրելու և զարգանալու գործում, մի ազատութիւն, որ վայելում են բոլոր իրաւատէր հասակաւոր քաղաքացիները: Միայն երեխայի և առհասարակ մատաղ սերնդի ազատագրութիւնը կարող է անխորտակելի զբաւական լինել, որ Ազատած Մարդկութիւնը կը հասնի ազատութեան, երջանկութեան և կատարելութեան բարձրագոյն և մեծագոյն աստիճանին՝ անձնական և հասարակական կեանքի բոլոր շրջաններում:

Որպէս ամեն ազգի, այնպէս և ամբողջ մարդկութեան զիտակցութեան մէջ աւելի և աւելի է մտնում այն համոզմունքը, որ թէ մարդիկ և թէ հասարակական յարաբերութիւնները միայն այն ժամանակ կըսկանն արագ քայլերով անընդհատ կատարելագործւել, երբ ազատ կը լինի և բանական, խելացի սկզբունքների վրա կառուցւած կը լինի մատաղ սերնդի կրթութեան գործը, երբ կունենանք ազատ դպրոց, հասկանալով այս խօսքը ամենալայն իմաստով: Ազատ դպրոցը, ազատ կրթութիւնը *conditio sine qua non* (անհրաժեշտ հիմնական պայման) է ազատ հասարակութեան և ազատ մարդու: Այն չափով, որ չափով որ մենք՝ հա-

սակաւորներս, մեզ արդէն ազատ են զգում, մենք պէտք է մեր ուժերը չը խնայենք ազատագրելու երեխային, ազատագրելու մատաղ սերունդը այն դարեւոր ճնշումից, որի մէջ նրանք գտնուում են: Սա է ամբողջ մարդկութեան ազատագրութեան բանալին ճնշման և բռնակալութեան բոլոր ձեւերից. այդ բանալին բաց կանի բոլոր ուրիշ կողպէքներն ու բոլոր ուրիշ դռները, որոնցով դեռ ևս պէտք է անցնենք:

Ազատագրել, շուրջը ազատութիւն ցանել, ասպարէկ բանալ մարդու ազատ շինարար ստեղծագործութեան համար ամեն տեղ և ամեն հանգամանքներում, որտեղ այդ աղօտ ստեղծագործունէութիւնը արգելք չի հանդիսանում ուրիշների ազատ արդիւնագործութեանը — ահա այն վսեմ նշանաբանը, որը պիտի մեր ուղեցոյց աստղը լինի: Թոթափենք բոլոր աւելորդ շղթաները, կապանքները, պատնէշները, թումբերը, վերացնենք բոլոր աւելորդ սահմանափակումները, ակամ փորենք ստրկութեան ամեն ձեւերի և տեսակների տակ, ինչ պատուաւոր անուններով որ սրանք կոչուելիս լինեն և ինչ քօղով որ սրանք ծածկուելիս լինեն: Ազատ լինենք ինքներս և օգուենք այդ ազատութիւնից ազատ ստեղծագործական կեանքի համար և նրա համար, որ ուրիշներին էլ ազատագրենք ստեղծագործական աշխատանքի համար: Իսկ այդ ստեղծագործական աշխատանքի բարձրագոյն նպատակն է — ստեղծել ամբողջ երկրագնդի բոլոր մարդկանց և բոլոր ազգերի ազատ եղբայրակցութիւնը և բարձրացնել մարդկային պատկերը զարգացման և կատարելութեան այն աստիճանին, որին միայն կարող է նա բարձրանալ:

ՄԵԾԵՐՆ ՈՒ ՓՈՔՐԵՐԸ

Տիկ. Իսահակսէնի

Հասակակիցների օրհանում

«Թոհնակները գայլայլիկն և արևի՛ շողն է ձեր սրտերում, ձեր մտքերի մէջ կարկաջում են վտակներ» (Լօնգֆելլօ): Այս խօսքերով է բանաստեղծը բնորոշում «անմեղ» երեխայի հոգին: Հէնց այդպէս էլ է գուցէ: Բայց սակաւ է երեխայի հոգին համարձակում իրեն բոլորովին ցոյց տալ, սակաւ է բացում, այն էլ գլխաւորապէս իր նմանների մէջ: Հասակաւորներս, մանաւանդ ծնողներս ու դաստիարակներս, երեխայի աչքում միշտ մի տեսակ բարձրագոյն դատաւորներ ենք, օրինաց տախտակները ձեռքին: Ամեն անգամ, երբ յանկարծ, անսպասելի կերպով յայտնի է դառնում երեխայի հոգու որևէ նոր, մինչև այդ ժամանակ ծածուկ եղած կողմը, մանկական հայեացքը ուղղում է մեզ, կարծես հարցնելով. «Այդպէս է թէ՞ այդպէս չէ», «լաւ է թէ՞ վատ»: Երեխայի հետ զգուշութեամբ վարուելով, կարելի է դեռ յոյս ունենալ որ նա բաց կանի ձեր առջև իր

հոգու շատ և շատ կողմերը, բայց այնուամենայնիւ ամենից աւելի լիակատար և ազատ կերպով նրա ներքին աշխարհը երևան է գալիս հասակակիցներ-ընկերների շրջանում: Ահա թէ ի՞նչու երեխայի ընկերակցութիւնը ուրիշ երեխաների հետ ես համարում եմ մի այնպիսի բարերար դրդիչ նրա հոգեկան զարգացման համար, որպիսին չի կարող լինել ոչ մի կրթութիւն, ոչ մի դեկավարութիւն հասակաւորների կողմից:

Անկասկած, ընկերութիւնը ունի և իր վտանգները, նոյնիսկ մեծ վտանգները, — մեր խօսքը վատ ազդեցութեան մասին է, — բայց այս վատ ազդեցութեան դէմ պէտք է միջոցներ ձեռք առնել, ոչ թէ զրկել երեխային ընկերութեան բարիքներից: Երեխան մի այնպիսի մեծ պահանջ է զգում գոնէ երբեմն թոթափելու ամեն տեսակ ճնշում, ամեն տեսակ կապանք, ազատ ապրելու, որ յաճախ՝ չունենալով հասակակից ընկերներ, բարեկամութիւն է անում ծառաների հետ: Ծառաները իրենց մտաւոր զարգացմամբ աւելի մօտիկ են նրան. նրանց ընկերութիւնը նրա հոգու վրա չէ դնում այն կապանքները, որ իրենց սրբազան պարտքն են համարում դնել հոգատար ծնողները: Նոյնիսկ ծնողներին չափազանց սիրող երեխան այնուամենայնիւ զգում է, որ նրանք ամեն բան կշռադատում են և ամեն իր խօսքն ու վարմունքը քննում:

Երեխայի ներքին «ես»-ի ազատ արտայայտութիւնը ընկերների շրջանում տալիս է ծնողներին և դաստիարակներին այնպիսի ցուցմունքներ նրա կըր-

թութեան համար, որ անկարելի է ձեռք բերել ոչ մի անձնական ջանքով, հարց ու փորձով և մանկավարժական միջոցով: Իմ աչքին, օրինակի համար, երեխաների ձայների ելեէջները խաղի ժամանակ հարևան սենեակում յաճախ բաց են արել նրանց բնաւորութեան այնպիսի գծեր, որոնք մինչև այդ ժամանակ ինձ բոլորովին անծանօթ են եղել:

Բայց այդ ընկերակցութեան ամենազլխաւոր նշանակութիւնը, իմ կարծիքով, նրա մէջն է, որ երեխաները փոխադարձ հաւասարապէս ազդում են իրար վրա, հաւասարը ազդում է հաւասարի վրա, և դա կազմում է հակադրութիւն անհաւասարների, չափահասների ճնշիչ ազդեցութեանը:

Բնաւորութեան կազմակերպութեան համար ահագին նշանակութիւն ունի գործողութիւնների ազատութիւնը, իսկ իր ընկերակիցների հետ յարաբերութիւնների մէջ երեխան գրեթէ միշտ վայելում է այդ ազատութիւնը. նա կարող է համաձայնել և ընդունել կամ մերժել նրանց առաջարկը, կարող է զսպել իրեն կամ բարկանալ, ինչպէս կուզենայ, և նրա զարգացման այս օղակը չինք կարող փոխարինել ոչ մեր խրատներով, ոչ էլ մեր սաստամներով:

Ընկերութիւնը կարող է սովորեցնել երեխային յօժարակամ հրաժարելու իր ցանկութիւններից, յօժարակամ զսպելու իր եսականութիւնը, իսկ այս յաղթութիւնների շնորհիւ կը կարողանան զարգանալ նրա բնաւորութեան մէջ շատ և շատ ազնիւ գծեր: Մենակ այս բաւական է, որ խօսենք յօգուտ հասակակիցների ըն-

կերութեան և չը համաձայնենք հակառակ խօսողների հետ, որոնք մեծ ուշադրութիւն են դարձնում զանազան գծութիւնների վրա, որ երեխան կարող է իւրացնել իր ընկերներից: Անփորձ ուսուցիչները ահագին նշանակութիւն են տալիս այդ գծութիւններին, բայց չեն տեսնում որ այդ ամենը միայն ինքնուրոյն, ազատ լինելու բնական պահանջի արտայայտութիւն է, մի պահանջի, որ այդպիսի անփորձ դաստիարակները սաստիկ ճնշում են երեխայի մէջ: Երբեմն երեխաները իրար վերաբերմամբ, մեծերի կարծիքով, գրեթէ անսիրտ անտակտութիւն են ցոյց տալիս, բայց դա նրանց մէջ այնպէս բնական, անմիջական կերպով է արտայայտւում, որ միայն օգուտ է բերում, քանի որ այդպիսով նրանք իրար յղկում են: Երեխաները իսկ և իսկ կըրթում են միմեանց՝ պարզամտութեամբ այնպիսի խրատական նկատողութիւններ անելով իրար, որոնք եթէ հասակաւորների բերանից լսէին, վիրաւորանքի կամ պատժի տեղ կընդունէին և գուցէ միայն չարութիւն առաջացնէին երեխայի մէջ, որովհետեւ նա միայն պիտի հոմերէր, լռէր, մինչդեռ ընկերոջը նա կարող է պատասխանել, կարող է պաշտպանւել: Այս նոյն անմիջական վերաբերմունքը դէպի ընկերները կարող է երեխայի մէջ արծարծել ամենաքնքոյշ, ազնիւ, գուտ մանկական զգացմունքներ, որ նա ամօթխածութեամբ զսպում է իր մէջ մեծերի ներկայութեամբ, քանի որ սրանց կողմից էլ չէ նկատում միատեսակ անմիջական վերաբերմունք դէպի ինքն ու դէպի ուրիշները:

Երեխան շատ շուտ նկատում է, որ մենք արդէն

փորձել ապրել ենք այն, ինչ որ դեռ իրեն հետաքրքրում և յուզում է, և ինչքան էլ որ մենք, հասակաւորներս, ուշադրութեամբ վերաբերւէինք նրա հարցասիրութեանը, նա միշտ մի պահանջ կըզգայ իրեն հետաքրքրող մտքերը յայտնելու որևէ մէկին, որին նրանք նոյնչափ նոր և կարևոր երեային, որպէս և իրեն:

Շարունակ մեծերի մէջ մնալով, երեխան շուտով ձեռք է բերում այն նեղ և վաղաժամ չափահասութիւնը, որի արտայայտութիւնն է ի միջի այլոց մանկական մեծամտութիւնն և անտարբերութիւնը, մի վերին աստիճանի կորստարեք դրութիւն մանկական թարմ, առողջ հոգու համար: Իսկ հասակակիցների ընկերութեան մէջ շարունակ գտնող երեխաների մէջ նկատւում է աւելի բազմակողմանի և բնական մտաւոր զարգացում, աւելի վառ հետաքրքրութիւն: Ինձ յաճախ զարմացրել է թէ ինչ տեսակ դժւար բաներ են կարողանում երեխաները սովորել միմեանցից: Նրանք կարծես չափահասներից լաւ են հասկանում ի՞նչի մէջն է բանի իսկական էութիւնն ու դժւարութիւնը, և երբեմն կարողանում են հաղորդել միմեանց իրենց գիտութիւնները ամենախելացի և ամենաբանական կերպով:

Բայց, ինչպէս յիշեցի, ընկերութիւնը երբեմն «վատ ազդեցութեան» վտանգներ էլ կարող է ներկայացնել: Չը պէտք է սակայն մոռանանք, որ կրթութեան վերջնական նպատակը ոչ թէ «բարեկիրթ երեխան» է, այլ լաւ մարդը, խելքի, կամքի, ազնիւ բնավորութեան տէր մարդը, և որ եթէ երեխան մանկու-

թեան ժամանակ իրեն լաւ և հնազանդ է պահում, չի կարելի վստահութեամբ ասել, որ հասել ենք այդ մեր նպատակին: Յաճախ հէնց հակառակն է լինում,—որ կեանքի մէջ գլուխ է կորցնում նա, ով որ ժամանակին չի սովորել իր խելքով ապրել:

«Տանը պէտք է սզդել նրանց վրա, կրթել նրանց, իսկ տանից դուրս պէտք է նրանց ինքնագլուխ թողնելը,— ասում էր ինձ իմ հին բարեկամներից մէկը, երբ խօսք էր բացում երեխաների կրթութեան մասին: Նրա խօսքերը այն ժամանակ ինձ չափազանց թեթեամիտ էին երևում: Բայց վերջը ես աւելի և աւելի համոզում էի դրանց ճշմարտութեան մէջ: Եթէ մենք անզօր ենք օգնելու երեխաներին, որ իրենց մէջ այնքան ինքնուրոյնութիւն զարգացնեն, որքան անհրաժեշտ է, որպէսզի հակադրեն փոքրահասակ ընկերների վատ ազդեցութեանը, կարող ե՞նք արդեօք մենք սպասել որ նւրանք կը կարողանան երբ և իցէ յաղթել կեանքի լուրջ գայթակղութիւններին:

Բայց եթէ՞ մենք դիտենք ո՞ր այս ինչ ընկերը անպայման վատ է ազդում մեր երեխայի վրայ, ի՞նչ անենք: Այնուամենայնիւ երբէք չը պիտի անպայման արգելենք նրա հետ խաղալու և լինելու,— թէ մեր և թէ միւս երեխայի օգուտը անքի առաջ ունենալով: Մեր ժամը աւելի մեծ դժւարութեամբ կը կարողանայ ուղղել, իսկ մեր երեխան կարող է հեշտ մեծամտանալ— նրա մէջ կարող է զարգանալ ինքնագոհութիւն թէ՛ ես այնպէս չեմ, ինչպէս նա,— և նոյնպէս վատ սովորութիւն սեփական թերութեանը ներողութիւն նայելու: Մինչդեռ

անհասարակ չը պէտք է թոյլ տալ, որ երեխան այն համոզմանքի գայ, որ մեղաւոր է միայն նա, ով որ ուրիշին գայթակղեցնում է. երեխան պէտք է զգայ իր սեփական թուլակամութիւնը, եթէ չի կարող ծանօթութիւն ունենալ ուրիշ երեխայի հետ այնպէս, որ չենթարկւի նրա վատ ազդեցութեանը:

Ընկերների վատ ազդեցութեան դէմ պէտք է մաքրակե՛լ ամրապնդելով երեխայի մէջ ընտանիքում պատուաստող բարոյական հասկացողութիւնները և յորդուրելով երեխային՝ ընդհակառակը, աշխատել լաւ ազդել այդպիսի ընկերների վրա: Նորերս առիթ ունեցայ լսել մի այսպիսի դէպքի մասին: Մի աղջիկ դպրոցում այնքան իրեն անհաշտ և վատ էր պահում, որ վարժուհին հարկաւոր համարեց նախագգուշացնել աշակերտուհիներին, որ հետը չը խաղան: Բոլորն էլ սկսեցին փախուստ տալ սղջկանից, բայց այսպիսի վերաբերմունքը բոլորովին չուղղեց նրան: Երբ այդ վարժուհու փոխարէն նշանակեց մի ուրիշը, սա՛, ընդհակառակը, յորդորեց ամբողջ դասարանը, որ քաղցրութեամբ աշխատեն գրաւել ընկերուհու սիրտը, և իսկ որ շատ ժամանակ չանցած՝ աղջիկը նկատելի կերպով սկսեց լաւանալ:

Ընտանիքի գործն է անհասարակ զարգացնել երեխայի մէջ այնպիսի յատկութիւններ, պատուաստել նրան այնպիսի հակումներ և ձգտումներ, որոնք ոչնչացնէին նրա մէջ վատ ընկերների օրինակին հետեւելու տրամադրութիւնը. գայթակղութեան ենթարկելու վտանգը չէ՞ որ աւելի սաստիկ է լինում, եթէ գայթակղողը ինքն էլ տրամադիր է ենթարկելու նրան: Բացի այդ, մենք

պէտք է մեր ընտանիքի մէջ գրաւենք մեր երեխաների ընկերներին, պէտք է ընկերանանք նրանց ընկերների հետ: Մէկ որ երեխաները զգում են որ ծնողները միջամուտ են լինում ընկերների հետ ունեցած իրենց յարաբերութիւնների մէջ, վատ ազդեցութեան վտանգը գրեթէ վերացւում է: Մեր մասնակցութիւնը դառնում է կարծես ընկերութեան խղճմտանքը և մասամբ ազդում է մեր երեխաների արած ընտրութեան վրա, և նրանց համակրութիւնը դէպի անհաճելի ընկերը աւելի դժւար է յաղթող հանդիսանում:

Երեխաները առհասարակ յաճախ են ընկերներ փոփոխում և այս բանը մենք սովորաբար վերագրում ենք նրանց թեթևամտութեան: Մինչդեռ այսպիսի անհաստատամտութիւնը յաճախ այն բանի հետևանք է, որ երեխան կիսագիտակցաբար մի ինչ-որ բան է որոնում ընկերոջ մէջ և հիասթափւելով՝ սկսում է նոյն բանը որոնել մէկ ուրիշի մէջ: Եթէ մենք դառնում ենք մեր երեխաների բարեկամների բարեկամ, կարող ենք առանց որևէ ճնշում գործ դնելու նրանց վրա օգնել նրանց այդ որոնումների մէջ և յետոյ ամբասնդել նրանց այդ բարեկամութիւնը՝ շողկապելով նրանց ընդհանուր շահերով, որոնք բարեկամութեանը տալիս են աւելի խորին բովանդակութիւն:

Եւ ահա, եթէ այդպիսի մանկական մտերմութիւնից ծագի ամբողջ կեանքի մտերմութիւն, որ հիմնւած է խորին համակրութեան և ընդհանուր շահերի վրա, — առել է՝ մեր երեխան ձեռք է բերել կեանքի ամենամեծ բարեքներէից մէկը և մեր ջանքերը լիաձեռն վարձատրւած են:

Հասակաւորների օրջանու՞մ:

Ընկերութեան կարևորութիւնը հաւասարութեան և այստեղից բզխող գործողութիւնների ազատութեան մէջ է: Միւս կողմից, մեծերի հետ շփումն էլ ահագին կրթական նշանակութիւն ունի, շնորհիւ հասակաւորների գերազանցութեան և հասունութեան: Բայց հէնց այս մեր համեմատական գերազանցութիւնը զրոգում է մեզ, հասակաւորներիս միակողմանի նայել մանուկների և մանկութեան վրա, միայն դաստիարակելու և կրթելու տեսակէտից, այդ պատճառով՝ դաստիարակման և զարգացման հասկացողութիւնը յաճախ նեղ մտքով է ընդունւում. — դաստիարակութիւնը դառնում է խիստ կարգապահութեան պահանջ, զարգացումը՝ դաստիարակութիւն: Մենք քիչ ուշադրութիւն ենք դարձնում այն բանի վրա, որ երեխան մեծանում է, որ մանկութիւնը ֆիզիքական և հոգեկան աճման շրջան է: Տւած դասը կարելի է դրսից գոտով մտցնել երեխայի գլուխը, բայց նրա հոգեկան աճումը ներքուստ գործող ուժերից է կախւած: Որչափ ես եմ հասկանում, երեխայի կենսակցութիւնը մեծերի հետ գլխաւորապէս այն նշանակութիւնը ունի, որ երեխայի մէջ ծածկւած մտքերի և զգացմունքների սաղմերը ընդունակութիւն են ստանում աճելու և զարգանալու. տաքութիւն և կենդանութիւն առնելով հասակաւորների խելքից և սրտից, որպէս արեւի կենարար շողքերից:

Եթէ մեծերի վերաբերմունքը դէպի փոքրերը կա-

րելի է բնորոշել «կրթութիւն» խօսքով, հասկանալով այսպիսով երեխային ֆիզիքական և մտաւոր սննդի մատակարարութիւնը, այն ժամանակ փոքրերի վերաբերմունքը դէպի մեծերը կարելի է բնորոշել «խւրացում» խօսքով:

Հասակաւորները և նախ և առաջ իրենք ծնողները երեխայի համար միջնորդ են հանդիսանում նրա և արտաքին աշխարհի, ընդհանրապէս կեանքի միջև: Երեխան ազահուլութեամբ ականջ է դնում և զննում է կեանքը, մեծերի գործերն ու խօսքերը և սկսում է նրանցով հասկանալ շրջապատող աշխարհի երեւոյթները: Այս հանգամանքը պարզ ցոյց է տալիս մեզ մեր նպատակը, պարզ ցոյց է տալիս և մեր նպատակի բնական սահմանները:

Շրջապատող հասակաւորների հոգեկան շահերը, նրանց ընդհանուր մտաւոր բարձրութիւնը ի հարկէ ազդում են երեխայի մտաւոր զարգացման վրա, բայց նրա զգացմունքներն և բնաւորութիւնը կազմակերպւում են աւելի շուտ անձնաւորութեան, օրինակի անմիջական ազդեցութեան տակ:

Այս տարրերութիւնը կարելի է ամենից լաւ բացատրել հետեւեւ օրինակով: Կրօնուոյցը ասենք՝ մի գիտնական աստաւածաբան է, ճարտարախօս. նա կարող է երեխաների մէջ արթնացնել կենդանի, զուտ վերացական հետաքրքրութիւն դէպի կրօնական հարցերը, բայց նրա հոգին բոլորովին չի վերացնի. իսկ մի կրօնաստոյց, որ ինքը բարի քրիստոնէայ է, բերում է իր հետ դասարան իր անձնաւորութեան հրապոյրը, իր

չնւրջը տարածում է մի առանձին, կարծես նւիրական միջնուորտ, որ թոյլ չի տալիս երեխային նրա ներկայութեամբ իր բնութեան որեէ վատ կողմ արտայայտել:

Որպէս զի մեծերի շահերը և առհասարակ հոգեկան կեանքը կարողանայ ցանկալի ազդեցութիւն անել երեխայի մտաւոր զարգացման վրա, պահանջւում է ի հարկէ որ մեծերը իրենց մտքերը չը թագցնեն նրանից: Թող ձեր խելքի լոյսը փայլի, ծնողներ, ձեր զաւակների աչքին շարունակ, որպէս զի նրանք միշտ տեսնեն և զգան ձեզ յուզող կեանքը, մի պահէք այդ լոյսը միմիայն սօնական առիթների համար, հիւրերի առջև փայլելու համար:)))

Բայց ինքնըստինքեան հասկանալի է որ հետաքրքրական խօսակցութիւնը աւելի ևս կենդանի կը լինի, երբ կը հաւաքւեն մի քանի հասակաւորներ. կողմնակի մարդկանց ներկայութիւնը կարող է նոր տեսակէտներ առաջ բերել, որոնք կօգնեն աւելի լուսաբանել նիւթը: Եւ ես օգտաւէտ եմ համարում որ երեխաները ներկայ գտնեն, երբ մեծերը խօսում են հետաքրքրաշարժ նիւթերի մասին: Նայելով երեխայի հարցասիրութեանը, հեշտ է առհասարակ գաղափար կազմել նրա ընտանիքի մտաւորականութեան մասին, արդեօք տեղի են ունենում այնտեղ լուրջ, հետաքրքրական խօսակցութիւններ թէ՞ երեխաներին տրւող մտաւոր սնունդը զատարկաբանութիւններից, ասէ-կօսէներից և խրատներից դէնը չի գնում:

«Բայց քիչ բան, կայ որի մասին խօսում ենք.»
— կը պատասխանեն ինձ: Անկասկած: Բայց առօրեայ

խօսակցութիւններից ևս անյարմար եմ համարում երեխաների ներկայութեամբ խօսել հիւրերի կամ միմեանց հետ միայն սեռական յարաբերութիւնների մասին: Նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ պատահաբար խօսք է բացւում այս նիւթի մասին, նոյն իսկ եթէ բարոյական խիստ սահմաններից չենք դուրս գալիս, ինձ թւում է, թէ լաւ չէ որ երեխաները ներկայ գտնեն: Իսկ ինչ վերաբերում է երեխաների ներկայութեամբ գանազան ուրիշ նիւթերի մասին խօսելուն, կարծում եմ որ խնդիրը այստեղ աւելի շուտ խօսակցութեան ձևի, քան թէ նիւթի մասին է: Այսպէս օրինակ, հաւատի և անհաւատութեան մասին խօսակցութիւնը միայն այն ժամանակ կարող է վտանգաւոր համարւել, երբ հաւատի կողմնակիցը իր կոչման բարձրութեան վրա չէ գտնւում:

Չենք կարող այստեղ չը յիշել և այն վտանգի մասին, որ առաջ է գալիս խօսակցութիւնը ծաղրանքով համեմելու սովորութիւնից, միևնոյն է՝ թէ պաշտպանելու և թէ համոզելու նպատակով: Այս ձևը ինքնըստինքեան տգեղ է և կարող է երեխաների վրա վատ ազդել և կարծել տալ իբր թէ ծաղրանքով կարելի է ճշմարտութիւնը հաստատել առանց ծանրակըշիւտ ապացոյցների: Որքան որ օգտաւէտ է առողջ հեզնութիւնը, այսինքն՝ կոմիկականի բարեացակամ հասկացողութիւնը, որ երեխաներին սթափեցնում է և աշխոյժ է տալիս, այնքան վնասակար են ծաղրանքն ու չարամիտ ծաղրը: Մեծերի խօսակցութիւնները երեխայի մէջ պէտք է ճշմարտութեան ծարաւ, մի նոր,

լաւ բան իմանալու ցանկութիւն արթնացնեն, ոչ թէ նրան ընտելացնեն սուրիշների թերութիւնները նկատելով զարձանալու. թող նա առաջին օրւանից իսկ այն գիտակցութեան գայ, որ բոլոր վիճարանութիւնների և դատողութիւնների նպատակն ու իմաստը—ճշմարտութիւն գտնելն է, ոչ թէ բառերով խաղալու, հակառակորդի պատահական խօսքից բան շինելու և նրան ծաղր ու ծանակ անելու արճեստն է:

Առհասարակ երեխայի ներքին «ես»-ի կազմութեան, նրա հոգու վրա, ինչպէս ասացի, զլխաւորապէս ներգործում է մեծերի անձնաւորութիւնը ինքը, նրանց մտաւոր և բարոյական պատկերը և աշխարհահայեցողութիւնը, որ արտայայտւում է գործով և ոչ թէ լոկ խօսքով միայն.

Սկզբում երեխան նայում է կեանքին շրջապատող մեծերի, մանաւանդ ծնողների աչքերով: Ծնողների դատողութիւնները նրա համար օրէնք են, և նա վստահութեամբ հետևում է նրանց: Այս անսահման վստահութիւնը մեզ խիստ պատասխանատու է գարձնում՝ իշխանութիւն տալով հիմք դնելու մեր երեխաների ամբողջ ապագայի աշխարհահայեցողութեան: Կենսական երևոյթների գնահատութիւնը, որ անգիտակցօրէն իւրացնում է երեխան մեծերի հետ շփւելով, վճռական նշանակութիւն ունի ամբողջ կեանքի համար:

Ահա հէնց այստեղ է դաստիարակների ամբողջ դժւարութիւնը:

Մեզանից ով չը գիտի թէ կեանքի մէջ ինչն ունի իսկական կարևորութիւն, կամ ո՞վ մեզանից չի կա-

ըողանում որոշել երևոյթների համեմատական արժէ-
քը: Ցաւն այն է, որ մենք այդ գիտենք աւելի տե-
սականապէս, իսկ շատ սակաւ ենք ընդունակ լինում
այդ գիտութեան վրա հիմնելու մեր ամբողջ կեանքը,
որը միմիայն այդպիսով է ստանում իսկական ներդաշ-
նակութիւն և ամբողջացում: Որպէս զի մեր երեխանե-
րը կեանք մտնեն այս ինչ և այն ինչ հայեացքներով և
հասկացողութիւններով, մեր սեփական կեանքը պէտք
է լինի այդ հայեացքների և հասկացողութիւնների ար-
տայայտութիւն, մենք ինքներս մեր ուժերի չափ պէտք
է աշխատենք իսկապէս իրականացնել այն իդէալները,
որ տածում ենք մեր հոգու մէջ:

Մէկ որ մեր ձգտումների նպատակը կը դառնայ
սեփական անձնաւորութեան կատարելագործութիւնը,
այդ բանը կը բարձրացնի և կը դառնի մեր կեանքը և
միևնոյն ժամանակ նաև մեր ընտանիքի ոգին, որի
ներգործութեան տակ են մեծանում մեր երեխաները:
Նիւթական բարիքները երկրորդական տեղ կը բռնեն,
և ժամանակի և ուժերի մի մասը, որ այժմ գործա-
դրում ենք որչափ կարելի է շատ նիւթական հարըս-
տութիւն ձեռք բերելու համար, կազատուի և մենք՝
աշխատելով մեր անձնաւորութիւնը կատարելագործել,
օժանդակած կը լինենք նաև մեր երեխաների հոգեկան
զարգացման: Մենք աւելի շատ ժամանակ և ուժ կու-
նենանք զարգացնելու և ամբապնդելու մեր մէջ այն
իդէալը, որոնք պէտք է մեր կեանքի ազդեցութեան
տակ արժարձեն մեր երեխաների մէջ:

Մտողների այս ինքնակրթութիւնը, ինքնազու-

մը կը նպաստի նաև ընտանիքի, ամուսնութեան վերին
աստիճանին բարձրանալուն: Երիտասարտութեան վե-
րաբերմունքը դէպի կեանքի այս երկու ամենագեղեցիկ
և բովանդակալից ձևերը կարող է սկզբից և եթ փչա-
նալ և պղտորել, եթէ նա մանկութիւնից ստանայ
այնպիսի տալւորութիւններ, որոնք պիտի թելադրեն
նրան ամուսնութիւնն և ընտանիքը համարել մի
«տախտկալի և ձանձրալի տապակութիւն», փոխարէն
այն հաւատով ներշնչելու, թէ հնարին է կեանքի մէջ
սիրոյ իդէալը իրականացնել:

Սակայն ափսոս որ շատ յաճախ ընտանիքներում
երեխաների մէջ բողբոլին չի նկատուում մեծերի հետ
հոգեպէս շփելու ցանկութիւնը: Այս բանը երբեմն
նրանով է բացատրուում, որ երեխաները երկիւղ են
կրում մեծերից, մի զգացմունք, որ չը պիտի տեղի
աւեննայ մանաւանդ ծնողների և երեխաների յարաբե-
րութիւնների մէջ: Այս երկիւղն ոչ թէ այն երկիւղն
է, որ արդիւնք է պղտոր խղճմտանքի, ոչ: Դա միայն
երկիւղած քաշտողութեան զգացմունք է. երեխան իրեն
ազատ չէ զգում մեծերի ներկայութեամբ և փակում է
ինքն իր մէջ: Ինչո՞ւ: Նրա համար, որ երեխան իսկոյն
իր ոտքի տակ հողը կորցնում է և անվստահ է դառ-
նում, հէնց որ բանը հասնում է այն ճակատագրական
հարցին, թէ «այդպէս է թէ՞ այդպէս չէ», «լաւ է թէ՞
վատ», կամ նրա համար, որ երեխան չի զգում որ ի-
րեն սիրում են կամ որ մեծերը իսկապէս հետաքրքր-
ւում են իր գործերով: Երեխաները ծարաւ են համակրու-
թեան, քաջակրթութեան, գործակցութեան ոչ թէ միայն

եսական լինելուց, այլ և այն պատճառով, որ իրենք էլ, իրենց կողմից, ուզում են մի բան լինել մեզ համար,—ասա այս երևոյթը մենք շատ հեշտ մոռանում ենք կամ բոլորովին էլ չենք նկատում: Երբէք չեմ մոռանայ այն դաշը բացականչութիւնը, որ դուրս թռաւ մի 10-տարեկան աղջկայ բերանից, երբ մայրը, նրա ներկայութեամբ՝ զանգատուում էր իր ծանօթին թէ Բրոլորովին մարդ չի տեսնում»—«Իսկ մենք, մայրիկ, միթէ մենք մարդ չենք:»

Երեխայի գիտակցութիւնը, որ ինքն էլ կարող է մեզ համար մի բան լինել, իմ կարծիքով, ամեն ուրիշ տեսակ զգացմունքներից շատ կարող է նրան զրգել իր հոգին մեր առջև բանալու: Երեխաները սակաւ են գոհանում նրանով, որ մենք ներողամիտ ենք նայում իրանց ձգտու ներքին. նրանք կամենում են հաւատացած լինել որ մենք իսկապէս հետաքրքոււմ ենք իրենց շահերով:

«Իրտես, մայրիկ, դու այնպէս ես մեզ համար կարգում, կարծես թէ քեզ այդ բոլորովին չէ հետաքրքրում»,—ասաց ինձ մէկ անգամ իմ 10-տարեկան տղան մի այնպիսի ձայնով, որի մէջ լսելի էր կատարեալ հիասթափմունք: Հէնց որ երեխաները նկատում են որ իրենց խողերին ու պարագմունքներին մեր ցոյց տւած հետաքրքրութիւնը «իսկական, ճշմարիտ» չէ, նրանք իրենց խաբւած են զգում:

Երեխան չի բաւականանում նրանով, որ իրեն ամեն ինչ տալիս են. նա ինքն էլ կամենում է մի բան ուրիշին տւած լինել, համողել որ ինքն էլ մի արժէք

ունի, ոչ թէ մի սիոնիլի խաղալիք է մեծերի համար: Իսկ այն գիտակցութիւնը, թէ ինքը մի նշանակութիւն ունի ուրիշի աչքում, ինքնընտանեքեան կը ծագի նրա մէջ, եթէ մենք նրա հետ միշտ այնպէս կը վարւենք, ինչպէս մի խելացի արարածի հետ. կը գիմենք նրա սեփական բանականութեանն և խելքին, ոչ թէ կը հարկազրկենք անպայման, հլու հնազանդել մեր կարծիքներին, այլ կօգնենք որ մեզ և մեր պահանջները հասկանան:

Երեխաների հետ շփուելիս պէտք է նրանց տանք ամենալաւը, ինչ-որ կայ մեր մէջ: Երբ նրանք մեզ գիմում են և հարցնում, մենք միշտ պէտք է աշխատենք տալ նրանց ամենալաւը, բովանդակալից և ճշմարիտ պատասխաններ, ոչ թէ մի կերպ պատասխանել, միայն գլխից ոտք անելու համար,—իբր թէ միևնոյն է՝ ոչ-ինչ չեն հասկանայ, դեռ փոքր են: Եթէ նոյն իսկ երեխան դեռ անկարող է լինում հասկանալ լաւ մտածւած պատասխանի էութիւնն կամ լրջութիւնը, նա այնուամենայնիւ զգում է, որ այդ պատասխանը թեղադրւած է մեր ուշադրութեամբ, մեր յարգանքով դէպի ինքը, ինչպէս դէպի մի մտածող անձնաւորութիւն: Իսկ այս միայն կարող է խրախուսել նրան մտաւորապէս աշխատելու, մինչդեռ այն գիտակցութիւն թէ ինքը մեզ մի «յիմար հարց» է տւել,— մի գիտակցութիւն, որ նրան ներշնչում է մեր պատասխանի անփոյթ, մեծամիտ եղանակը,—նրա մէջ անսխառնութիւն է առաջացնում դէպի իր ոյժերը, խեղդում է նրա միտքը, երկիւղ է տոգոում նրա զգացմունքին և ստիպում է նրան իր կեղևի մէջ

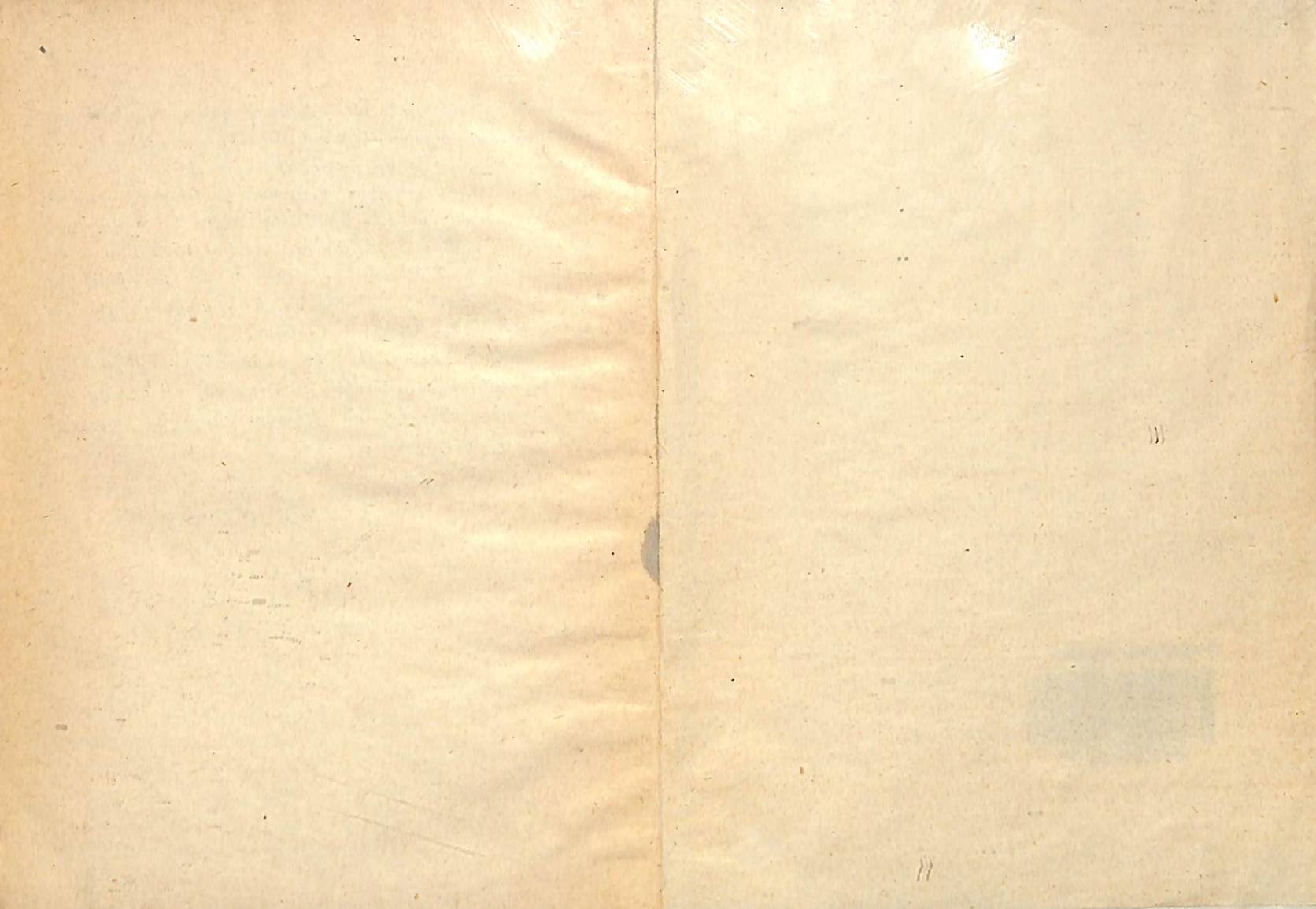
թաղմուտը: Երեխայի մտքի գործունէութիւնը սկսում է զարմանքով, և այդ զարմանքի զգացմունքը մենք պէտք է գնահատենք. նա մեր ամենալաւ աշակիցն է, երբ ուզում ենք երեխայի մէջ արթնացնել ինքնուրոյն մտածելու հակում և զարգացնել նրա դիտողութիւնը: Մինչդեռ սրբքան յաճախ հասակաւորներս թիթի սրտով խեղդում ենք այդ զգացմունքը, անփոյթ կերպով երեխային ասելով. «Ի՞նչ զարմանալի բան կայ այստեղ: Այդ այնպէս պարզ է:» Կարծես թէ այդ խօսքերով մենք հիմնովին լուսարանում ենք այս ինչ երեխայի խոր պատճառները:

Իսկ երբեմն—և այս աւելի ևս վատ է,—մենք ուղղակի ծաղրի առարկայ ենք շինում երեխայի միատուրութիւնը: Գուցէ և առանց չար դիտաւորութեան: Բայց հասակաւորի ծաղրը, նոյն իսկ երբ բարեմիտ է լինում սառցնում է մանկական հոգին: Ուրիշ բան է նկատել երեխայի որևէ վարմունքի, որևէ թերութեան ծիծաղաշարժ կողմը և ցոյց տալ նրան այդ այնպէս, որ նա ինքն էլ ծիծաղի իր վրա—այս միայն կարող է առողջացնել և կազդուրել երեխային և թոյլ չը տալ որ երես աւնի:

Վերջապէս, կը յիշեցնեմ մանկութեան մի առաւելութիւն. երեխաները այնպէս դիտեն մի առանձին փայլ տալ ներկայի՜ր երևակայելով թէ ի՞նչեր կը կարողանան անել այն ժամանակ, երբ «մեծ» կը դառնան: Իբրև մի ոսկեճաճանչ շող անցնում է ամբողջ մանկութեան միջով մի վառ յոյս, որ ապագան լիք է լինելու ուժով, իշխանութեամբ և երջանկութեամբ: Եւ այս պայծառ

ապագան չը պէտք է անժամանակ պղտորենք և մոայլացնենք մեր տխուր կենսական փորձառութեամբ. չը պիտի ասենք. «Ոչ մի այդպիսի բան լինելու չէ: Ի՞նչ քո խելքի և ընդունակութեան բան է:» Կեանքի դաժան դպրոցը առանց այն էլ իր ժամանակին կը սովորեցնի երեխային սահմանափակել իր ցանկութիւններն և անուրջները, իսկ մենք աւելի լաւ է որ խրախուսենք նրանց և քաջալերենք տոկուն և դիմացկուն լինելու իրենց ուղածին հասնելու համար:

Պայծառ ապագայի յոյսն ու հաւատը—երեխաների անկապտելի սեփականութիւնն են, քանի որ նրանց բոլոր ընդունակութիւններն ու հակումները դեռ զարգացման և աճման շրջանումն են:

«Ազգային գրադարան»

NL0150243

